

FERENC PÁPA NÉGY TÁRSADALMI ALAPELVE AZ EVANGELII GAUDIUM KEZDETŰ BUZDÍTÁSBAN

TÖRÖK CSABA

Absztrakt

Ferenc pápa *Evangelii gaudium* kezdetű apostoli buzdításának negyedik fejezetében megfogalmaz négy alapelvet, „amelyek főként a társas együttélést és egy nép építését irányítják” (221). Írásunkban először a „nép” fogalmát vizsgáljuk meg a zsinati és a latin-amerikai teológiában, majd igyekszünk feltérképezni e négy elv forrásvidékét, s megvizsgáljuk, honnan erednek s miként jelennek meg Jorge Mario Bergoglio gondolkodásában. Ily módon kísérletet teszünk arra, hogy értelmezési keretet nyújtsunk a négy alapelvhez, ezzel elősegítve az értő befogadást, és megmutatva, hogy az idő elsőbbsége, az egység győzelme, a valóság fontossága és az egész nagyobb jelentősége nem pusztán absztrakció – ezek magának az emberi és társadalmi életnek az adottságaiból fakadó szükségszerű elvek, amelyeknek érvényre kell jutniuk az egyéni, közösségi és egyházi gyakorlatainkban, hisz e nélkül a közjó és a béke elérhetetlen marad.

Kulcsszavak: nép, társadalom, közjó, béke, alapelv

Ferenc pápa első önálló dokumentumának, az *Evangelii gaudium* kezdetű szinódus utáni apostoli buzdításnak a negyedik fejezetét „az evangelizáció társadalmi vetületének” szenteli (176–258). Ebben nemcsak az immár klasszikusnak számító témákat járja körül (például az evangélium hirdetésének és a közjónak a viszonyát), de szemléletében és megközelítésében valódi új elemeket emel be a katolikus tanítóhivatali gondolkodásba. Olyan sajátosan bergogliói víziót fogalmaz meg, amely minden bizonnyal a jelen pápaság maradandó örökségét képezi majd, s hatással lesz az egyház útkeresésére. Éppen ezért érdemes szemügyre venni e látásmód sajátosságait, feltárni gyökereiket, ily módon helyes keretben értelmezve a pápa üzenetét.

A nép gondolata az egyházban

A II. vatikáni zsinat egyháztani megújulásának egyik kulcsfogalma a „nép”, az „Isten népe” lett. Nem feladatunk részletesen ismertetni a *Lumen gentium* kezdetű dogmatikus konstitúció keletkezését, sem bevezetést kínálni a szerteágazó kommentárirodalomba. E helyütt elégséges, ha kiemeljük, hogy a zsinat egyfelől már a szöveg első fejezetében („Az egyház misztériumáról”) hangsúlyozza – jeles egyházatyákat idézve –, hogy „az egyetemes egyház úgy jelenik meg, mint »az Atya, a Fiú és a Szentlélek egységéből eggyé vált nép«” (3); másfelől alapvető döntést hoz, amikor a keresztségből fakadó általános papság alapján állva először szól az egyházzal mint Isten népéről (II. fejezet), s csak ezt követően taglalja a hierarchikus egyházalkotmányt (III. fejezet) – ez nem pusztán szövegszerkezeti, de lényegi-teológiai állásfoglalás is.

A zsinat által motivált egyháztani változás azonban nem állt meg a dokumentumok szintjén. 1965. november 16-án a római Domitilla-katakombában mintegy negyven püspök szentmisét mutatott be, majd az oltáron aláírt egy tizenhárom pontból álló nyilatkozatot. Arra kötelezték el magukat, hogy az evangéliumi és az ókeresztény egyház lelkiületével fognak mindent megtenni azért, hogy egyházmegyéikben a gyakorlatba is átültessék a zsinati tanítást. Ennek a dokumentumnak a 12. pontja így fogalmaz: „Pasztorális szeretettel kötelezzük magunkat arra, hogy megosztjuk életünket Krisztusban testvéreinkkel, valamennyi pappal, szerzetessel és laikussal, hogy hivatalunk valódi szolgálat legyen” (Zulehner, 2016: 56). Az élet megosztásának, a közösségnek és a szolgálat fogalma köré rendeződő hierarchikus intézményességnek lett foglalatává a „nép” kifejezés, amely különösen erős visszhangra lelt a latin-amerikai hittudományban. A Latin-Amerikai Püspökök Tanácsa (CELAM) 1968-as medellíni konferenciáján a zsinati megújulás megvalósításáról, helyi átviteléről folytatott eszmecsere. A záródokumentumnak már az előszavában többször találkozunk az „Isten népe” kifejezéssel. Emblematikusnak tekinthetjük a 6. pontot:

„Akárcsak egykor Izrael, az első Nép, amely megtapasztalta Isten üdvhozó jelenlétét, amikor kiszabadította őket az egyiptomi elnyomásból, amikor átvezette a tengeren, és elvezette az ígért földjére, úgy mi is, Isten új Népe, szüntelenül érezhetjük megmentő lépését, amikor megadja »a valódi fejlődést...«” (CELAM, 1968).

A szöveg ezt követően hosszasan idézi VI. Pál *Populorum progressio* kezdetű enciklikájának 20. és 21. pontját, amelyekben a szent életű pápa kifejti, mit gondol a „valódi fejlődésről”, amikor megvalósul az „átmenet a kevésbé emberi életkörülményekből az emberibbek felé”.

Isten szabadító cselekvése és az átfogó emberi fejlődés gondolata ettől kezdve jellegzetesen visszatéró elemévé vált e régió hittani eszmélkedéseinek. A CELAM következő, pueblai

konferenciáján még szembeszökőbbé vált az „Isten népe” tematika középpontba kerülése. A záródokumentum (CELAM, 1979) többször hivatkozik a *Lumen gentium*ra. Az alaphangot a konferencia megnyitásán személyesen részt vevő II. János Pál pápa adta meg, aki 1979. január 28-i nyitóbeszédében utalt arra, hogy egyeseknél mintha különvált volna az intézményes egyház és Isten országa.

„Ez utóbbit, megfosztva teljes értelmétől, igencsak szekuláris értelemben vesszük: az országhoz nem a hit és az egyházhoz tartozás révén kapcsolódik az ember, hanem a pusztán strukturális változás és a társadalmi-politikai elköteleződés által. Ahol adott egy bizonyos elköteleződés az igazságosság mellett és az igazságosság gyakorlata, ott már meg is valósul az ország. Ekként megfelelnek arról, hogy »az egyház [...] küldetést kapott Krisztus és Isten Országának hirdetésére és a népek közötti terjesztésére, s ennek az Orzágnak csírája és kezdete a földön« (*Lumen gentium* 5)” (CELAM, 1979: I. 8).

Emellett rámutatott egy sajátosan latin-amerikai kihívásra, ugyanakkor küldetésre és lehetőségre is:

„Egyes esetekben megfogam egyfajta készség a bizalmatlanságra az »intézményes« egyházzal szemben, amelyet elidegenítőként jellemeznek, és amellyel szemben áll egy másik, népi egyház, »amely a népből születik«, és a népek körében válik konkrétá. Ezeket az álláspontokat eltérő, nem mindig könnyen beazonosítható mértékig befolyásolhatják közismert ideológiák. A zsinat feltárta, mit jelent az egyház természete és küldetése, valamint miként járulhatnak hozzá mélységes egységéhez és szüntelen felépüléséhez azok, akik a közösség szolgálatának felelősségét viselik, és hogy eközben számítaniuk kell Isten egész népének együttműködésére” (CELAM, 1979: I. 8).

A pápa itt idézi elődje, VI. Pál *Evangelii nuntiandi* kezdetű szinódus utáni apostoli buzdítását: „Ha az emberek azt látják, hogy az evangélium, amelyet hirdetünk, tele van tanbeli vitákkal, ideológiai kisarkításokkal, keresztények és keresztények közt egymás elítélésével, mit is mondhatnának? Ha azt tapasztalják, hogy ki-ki másképp vélekedik Krisztusról, az egyházzal, de a társadalomról és az emberi intézményekről is: hogy is ne jönnének zavarba, nem találják a helyes utat, sőt meg is botránkoznak” (77). Ezen idézet kapcsán érdemes megjegyeznünk, hogy nem lehet nem észrevenni azt a kivételes és megannyiszor újra világosan felismerhető hatást, amelyet VI. Pál gyakorolt Ferenc pápa gondolkodására.

Ezért hát a CELAM fent hivatkozott dokumentuma – mindvégig a *Lumen gentium*ra támaszkodva – nem győzi hangsúlyozni a papság, a szerzetesek és a hívó világok Isten népeként megvalósuló és megvalósítandó egységét. Ugyanakkor az is megmutatkozik, hogy a sajátos társadalmi és kulturális szövegkörnyezetben a népi mivolt rendkívüli fontosságra és sajátos értelmezési távlatokra tesz szert. Egyfelől megjelenik a tömeg (*masa*), a nemzet,

az államhoz tartozás (*nación*) és a nép (*pueblo*) nyelvi elkülönítése; másfelől általános, köznyelvi értelme mellett a népnek meggyökeresedik egy minősített teológiai értelmezése is.

Mi a nép latin-amerikai, katolikus teológiába ágyazott víziójának a lényege? Ennek megértésében segítségünkre siet Juan Carlos Scannone, aki szerint „egy nép mindig felépülőben van [...], és megértéséhez nem a szubsztancia [lényeg] – önmagában statikus – kategóriájára, hanem a *viszony* és a *folyamat* kategóriáira van szükségünk” (Scannone, 2019: 191). Vagyis van a fogalomnak egyfajta dinamikája, időbeli kibomlása és mozgása, a teológiában pedig elsődleges kapcsolódási pontjául szolgál a Szentháromság misztériuma.

A nép fogalma Ferenc pápa gondolkodásában

Jorge Mario Bergoglio az elmúlt évtizedek során egyre aktívabban és nagyobb súllyal vett részt Argentína és egész Latin-Amerika közös teológiai gondolkodásának és útkeresésének folyamataiban. A CELAM 2007-es aparecidai találkozója záródokumentumának megfogalmazásában már vezető szerep jutott neki. A megélt helyzetekkel való reflektáló szembenézés, a teológiai eszmecserék és a szolgálatban eltöltött évtizedek megérlelték a „nép” fogalmát, és kiforrasztottak egy olyan sajátos bergogliói víziót, amely aztán lépten-nyomon visszaköszön Ferenc pápa tanításában.

E látásmódról jól tanúskodnak a Buenos Aires-i főpásztorkodás esztendei. Amikor Argentína elkezdett készülni a függetlenség kivívásának kétszázadik évfordulójára (1816–2016), egy társadalmi pasztorációs konferencia keretében 2010. október 16-án az érsek nagy hatású beszédet tartott, amely később önálló kötet formájában is napvilágot látott (Bergoglio, 2013). Ebben kifejtette, hogy a népként való létezésnek miként előfeltétele a nyomor elleni küzdelem, az igazságosság és a szolidaritás. Gondolataiban nem lehet nem felismerni egyrészt a hányattatott argentin történelem hatását, másrészt pedig az *Evangelii gaudium* 4. fejezetének előzményeit.

Az apostoli buzdítás 220. pontja mintegy összegzését nyújtja a fentebb elmondottaknak:

„Minden nemzet tagjai úgy alakítják ki életük társadalmi vetületét, hogy közben felelős állampolgárokká lesznek egy nép ölen, nem pedig az uralkodó erők által sodort masszává válnak. Emlékeztetünk rá, hogy »hűséges állampolgárnak lenni erény, és a politikai életben való részvétel erkölcsi kötelesség«. De a *néppé* válás ennél több, olyan szüntelen folyamatot igényel, amelybe minden új nemzedék bevonódik. Lassú és kemény munka, amely megköveteli az integráció szándékát és a tanulást egészen addig, míg kibontakozik a sokoldalú harmóniában való találkozás kultúrája.”

A pápai látásmód lényegi elemei már itt megmutatkoznak: a „találkozás kultúrája” és az a „sokoldalú harmónia”, amely másutt a poliéder hasonlatában köszön vissza (236). Ezek szükségszerű ismertetőjegyei egy olyan emberi közösségnek, amely nem tömegként, hanem népként létezik. Ám e jellemzők eléréséhez – és mivel folyamatról és dinamikáról beszélünk, szüntelen újraalkotásához – az egyének felelős állampolgárrá és a nép aktív tagjává válásához elengedhetetlen bizonyos princípiumok teljesülése:

„Hogy ez a néppé épülés békében, igazságosságban és testvériségben jusson előbbre, annak négy alapelve van, amely olyan kétpólusú feszültségekhez kapcsolódik, amelyek minden valós társadalom sajátjai. Az egyház társadalmi tanításának nagy posztulátumaiból erednek, amelyek »a társadalmi jelenségek értékeléséhez és értelmezéséhez az első és alapvető tájékozási pontot« alkotják” (221).

Scannone szerint a fenti megfogalmazás egyik fő ihletője Romano Guardini, akit Bergoglio mélyrehatóan vizsgált. 1986-ban, a jezsuiták frankfurti filozófiai-teológiai főiskoláján kezdte meg az argentin jezsuita Guardini *Der Gegensatz* [Az ellentét] című művéről (Guardini, 1955) szóló doktori disszertációjának az írását. A nagy hatást kiváltó olasz–német szerző ebben a művében egybekapcsolja az antropológiát és az istentant: szerinte az emberi létet képező nagy ellentétek tulajdonképpen az élet középpontjából indulnak ki s oda térnek vissza, ahol végül egységet alkotnak – ez a középpont pedig nem más, mint Isten.

Ebből a forrásból merítve a különbözőség és az egység, az élet és a feszültség szoros egymásrautaltsága megannyiszor megjelenik Ferenc pápa megnyilatkozásaiban. Mivel azonban rendtartománya időnek előtte hazahívta Bergogliót, a dolgozat befejezése és megvédése elmaradt. Azonban az élet lényegéhez tartozó „kétpólusú feszültségek” gondolata maradandóan beépült látásmódjába. A nagy kérdés tehát az: ha az emberi (közösségi) létezés természeténél fogva feszültségekkel terhes, miként lehet megvalósítani a békét, az igazságosságot és a testvériséget? Pontosan erre a kérdésre igyekeznek választ adni a fentebb említett alapelvek.

A négy ferenci alapelv eredete

Juan Carlos Scannone, aki Argentínában rendtársa és teológuskollégája volt Jorge Mario Bergogliónak, maga is sokat foglalkozott a társadalom, az emberi valóság kérdéseivel, s miután Ferencet pápává választották, számos alkalommal világította meg a sajátos argentin (közösen ismert) nézőpontból gondolkodását, annak gyökereit és hátterét. A fentebb hivatkozott princípiumok kapcsán így ír:

„Úgy tűnik, helytálló Ernesto López Rosas argentin jezsuita magyarázata, aki szerint a négy alapelv háttérben implicit gyakorlati megfogalmazásuk áll Juan Manuel de Rosas Buenos Aires-i kormányzó tanácsaiban, amelyeket Facundo Quirogához, La Rioja kormányzójához intézett. Az 1834. december 20-án kelt, a Figueroa-birtokról írt levelében az argentin szervezet kiépítéséről van szó” (Scannone, 2019: 192).

Bergoglio első ízben provinciálisként utalt ezekre az alapelvekre, egy 1974. február 18-i beszédében, amelyet a 14. argentin jezsuita tartományi gyűléshez intézett (Scannone, 2019: 192–193). A rendi közegben többször is idézte ezeket a különbözőségben megvalósuló egységgel, a feszültségekkel kapcsolatban; érsekként pedig a már hivatkozott *Noi come cittadini – Noi come popolo* [Mi mint polgárok – Mi mint nép] című kötetében is utalt rájuk (Bergoglio, 2013).

Olykor talán elkerüli a figyelmünket, de a négy közül kettő már igen korán, a XVI. Benedek kéziratát befogadva, finoman átdolgozva kiadott *Lumen fidei* kezdetű enciklikában felbukkant:

„... puszta antropológiai meg gondolás alapján is az egység értékesebb a konfliktusnál; számolnunk kell a konfliktussal is, de az egységre vezető fejlődésben el kell jutnunk a megoldásához, a legyőzéséhez” (55).

„Ne szégyelljük a reményt, ne hagyjuk, hogy közvetlen javaslatok és megoldások – amelyek »széttördelik« az időt, és térré alakítják – kiüresítsék, és leblokkoljanak az úton. Az idő mindig felülmúlja a teret. A tér megmerevíti a folyamatokat, az idő ellenben a jövő felé lendíti, és arra készlet, hogy reménnyel járjunk az úton” (57).

Az alapelvek négyese végül az *Evangelii gaudium*ban nyerte el immár jól ismert összegzését és kifejtését (a továbbiakban csak az oldalszám megadásával hivatkozunk rá).

Az idő a tér fölött áll

Ahhoz, hogy az első alapelvet helyesen értsük, szükséges feltennünk a kérdést: mit jelent ebben az összefüggésben az „idő”? Semmi esetre sem valamiféle kronológiai adottságként, a fizikai kozmosz pusztá negyedik dimenziójaként áll elénk. Hermeneutikai kulcsa a „teljesség és a korlát” közötti „kétpólusú feszültségben” rejlik. „Az »idő« tágabb értelemben véve a teljességre mint az előttünk megnyílt horizont kifejezésére vonatkozik, a pillanat pedig a korlát, amelyet egy körülírt térben élünk meg” (222). Ebben a megközelítésben az idő alapvető vonása a nyitottság, míg a téré a lehatároltság és zártság; az első az inkább dinamikus, a második az inkább statikus momentum. Ez azt is jelenti, hogy az idő prioritása a jelennek a jövő, a remény felé való megnyitását hozza magával, míg a tér elsőbbsége azt

takarja, hogy valójában elveszítjük a tágas horizontot, és csak az itt és mostra tudunk összpontosítani.

„Elsőbbséget adni a térnek oda vezet, hogy örült módon próbálunk megoldani mindent a jelen pillanatban, próbáljuk birtokba venni a hatalom és az önállóság egész terét. Azt jelenti, hogy kikristályosítjuk a folyamatokat, és próbáljuk megállítani azokat” (223).

Ekként idő és tér kettőssége mögött felsejlik egy másik: a folyamatok és a hatalom polaritása. Ez utóbbi – éppen önmaga fenntartása, megőrzése miatt – messzemenően gátolja előbbinek a megindulását és kibontakozását. A regnáló uralom számára fenyegető a szabad és nyitott folyamatok színre lépése és lendületvétele, mivel azok – éppen a le nem zártágukban rejlő potencialitások következtében – újrendezhetik a hatalom kézben tartott és alávetett tereit.

Azért ártalmas ez a bezárt és a távlatokat elzáró emberi mentalitás, mert – az alapfeszültség, a „teljesség és a korlát” értelmében – bebörtönöz minket a töredékességbe, a beteljesületlenségbe. A hatalom a korlátokból él – a teljesség azonban túl van ezeken, és emberi erővel uralhatatlan. A problémát az okozza, hogy a „közvetlen eredmények”, a „könnyű, gyors és mulandó politikai haszon” (224) kifizető és csábító, miközben a folyamatok elindítása – túl a közvetlen hasznosság hiányán – elvezet minket abba a (még) ismeretlenbe, amelytől sokan félhetnek, amellyel kapcsolatban szorongást érezhetnek. A pápa azonban Romano Guardinit idézi, amikor a történelem ítéletéről szól:

„Az egyetlen modell egy korszak sikeres megítéléséhez az, ha feltesszük a kérdést: mily mértékig fejlődik ki abban, és éri el tulajdonképpeni létokát az emberi létezés teljessége, összhangban az adott kor sajátos karakterével és lehetőségeivel” (224).

Újból megvilágosodik, hogy az idő és a tér kétpólusúsága mögött valójában a teljesség (és a nyitott lehetőség) és a korlát (és a lehetőség elzárása) közötti feszültség húzódik meg. Ezért hát az a cél, hogy „... inkább a folyamatok elindításával, mint a terek birtoklásával foglalkoz[z]unk. Az idő elrendezi a tereket, megvilágosítja és egy állandóan növekedő lánc szeméivé alakítja át azokat, amely már soha nem fordul vissza. Azon cselekvések előnyben részesítését jelenti, amelyek új dinamizmusokat ébresztenek a társadalomban, és bevonnak más személyeket és csoportokat, amelyek előbbre viszik azokat, míg végül fontos történelmi eseményekben hoznak gyümölcsöt, szorongások nélkül, de világos és kitartó meggyőződéssel” (223).

Az egység legyőzi a konfliktust

A Guardini hatását mutató, a *Noi come cittadini – Noi come popolo* című kötetben is megjelenő princípiumok mögött valójában három ősfeszültség munkál: a teljesség és a korlát, a valóság és az eszme, valamint az egész és a rész polaritása. Miként származik hát ezekből négy alapelv? A válasz az elsőnek és a másodiknak az egymáshoz kapcsolódásában lelhető fel, hisz mindkettő valójában a teljesség és korlát tapasztalatára reflektál, még ha eltérő szempontból is. Ez érdekes módon mutatkozik meg a negatív vetület megfogalmazásában, amikor a buzdításban a „pillanat konjunktúrájáról” (222) és a „konfliktuskonjunktúráról” (226) beszél a pápa (Scannone, 2019: 196), mintegy párhuzamba állítva ezt a két, egy gyökből fakadó problematikát.

A konfliktus – mint fentebb, Guardini *Der Gegensatz*a kapcsán már említettük – az élet lényegéhez tartozó valóság, amely azonban nagyon eltérő reakciókat vált ki az egyes emberekből és a közösségekből. Ezeket Ferenc pápa ekként veszi számba:

1. „A konfliktussal találkozva egyesek egyszerűen csak szemrevételezik, majd továbbmennek, mintha semmi sem történné, és mossák kezeiket, hogy tovább folytathassák az életüket” (227). Nem más ez, mint a közöny, közömbösség, amelynek veszedelmes globalizációjáról a dokumentum más helyen szól a pápa (54).

2. „Mások úgy bocsátkoznak bele a konfliktusba, hogy rabjai lesznek, elveszítik a távlatot, saját zavarodottságukat és elégedetlenségüket rávetítik az intézményekre, s ezzel lehetetlenné válik az egység” (227). Ez a már említett „konfliktuskonjunktúra” forrása (226).

3. „Ám van egy harmadik lehetőség is, a legmegfelelőbb a konfliktussal való szembenézésre. Ez pedig annak az elfogadása, hogy a konfliktust el kell viselni, meg kell oldani, és egy új folyamat összekötő láncszemévé formálni” (227). Ezen a ponton, a helyes magatartás terén újfent megfigyelhetjük a kötődést az előző alapelvhez, hiszen „folyamatról” van szó, amely „láncszemekből” áll össze – ez majdhogynem szó szerinti egyezés a korábbi, az idő elsősége kapcsán tett kijelentéssel (223).

A pápa által felvázolt harmadik, ideális viszonyulásnak evangéliumi perspektívája van. Nemcsak az idézett boldogmondás – „Boldogok a békeességben élők” (Mt 5,9) – következtében, hanem azért is, mert átvezet minket a szenvedő Krisztus példájának szemléléséhez, aki a kereszten szerzett békeességet, és elhozta a teljes kiengesztelődést (229). E helyütt a szöveg mintegy rímel az előző alapelv vonatkozásában – akkor még a szenvedő Jézus példájának kifejezett említése nélkül – felvázoltakra: [ez az alapelv] „[s]egít türelemmel viselni a nehéz helyzeteket és akadályokat vagy a tervek módosítását, amelyeket a valóság dinamizmusa követel” (222). A kitarás, a hűség, a türelem eleme, a Megváltó alakja újfent visszavezet bennünket az első feszültséghez, amely a teljesség és a korlát között áll fenn: „Krisztus

mindent egyesített magában: az eget és földet, Istent és embert, időt és örökkévalóságot, személyt és társadalmat. Ennek az egységnek és önmagában való kiengesztelődsnek ismeretetőjegye a béke” (222).

Amit ennek eléréséhez le kell küzdenünk, az szintén az első alapelv parafrázálása: ott az időnek/folyamatnak a hatalom/önállítás tereire való széttöredezéséről (223), itt a „dialektikus szétszóródásról”, az „ezer darabra tört szívről” olvasunk (229). Ha képesek vagyunk felülemelkedni ezen a negatív beállítódáson, elérhetővé válik a magasabb rendű szintézis, amelyben feltárulhat az ellentétek egysége: a „kiengesztelt különbözőség”, az „új, ígéretes szintézis” (230).

Amennyiben az idő elsőbbséget kap a térrel szemben, s a konfliktust legyőzi az egység, elérhetővé válik az a teljesség, amelyben túljutunk emberi, közösségi korlátainkon. Ez a társadalmi együttélés és béke, a valódi előrejutás kulcsa.

A valóság fontosabb az eszménél

A harmadik alapelv tulajdonképpen a második nagy feszültségre reflektál, amely a reális és ideális pólusai között áll fenn. „A valóság egyszerűen van, az eszmét kidolgozzuk” (231) – világít rá e kettő elkülönülésére igen egyszerű és világos módon a pápa. Márpedig a lét minden értelemben elsőbbséget élvez a róla alkotott fogalmi rendszerekkel szemben. Hogy mennyire súlyos kérdést képeznek ezek a szisztémák, arra Scannone is rávilágít, amikor felhívja a figyelmet, hogy a helyzet leírásakor sorjáznak az izmusok a szövegben: purizmus (a magyar fordításban: „tisztaságelv”), totalitarizmus, nominalizmus, fundamentalizmus, eticizmus (a magyar fordításban: „etikai rendszerek”) és intellektualizmus (Scannone, 2019: 199). Ezeknek azért kell kritikát vonniuk magukra, mert rendszerré merevedésük („intézményesülésük”) közben hasonló dolog játszódik le, mint amit a két korábbi elvnléltünk: megszűnik a nyitottság, a dinamikából statika lesz, s eközben éppen a lényeg vész el.

Innen fakad a veszély: az eszme már nem feltárja, értelmezni segíti a valóságot, hanem éppen ellenkezőleg, a szavak rengetege mögé rejti. Az etikából, a jó élet útjából meddő okoskodás lesz (ahogy a Bibliában a tiszta hitet és vallásosságot felváltja a Jézus által kritikával illetett farizeizmus), amely végül minden (fel sem tett) kérdésre tud válaszolni, egyre azonban képtelen: hitelesen és befogadhatóan átadni azt a jót, amely miatt egyáltalán létezik. Az intellektualizmus esetében hasonlóval szembesülünk: a realitásoktól elszakadt okfejtések végül nem átadják az igazságot, amelybe az emberi értelem képes *intus-legere*, beleolvasni, azt belülről érteni (innen az „intelligencia” szavunk), hanem elérhetetlenné, ködbe burkolózóvá és ily módon az emberek élete számára hasznavetetlené teszik.

„Vannak politikusok – és vallási vezetők is –, akik felteszik a kérdést, hogy a nép miért nem érti és miért nem követi őket, amikor a javaslatuk olyan logikusak és világosak. Valószínűleg azért, mert a tiszta eszmék világában mozognak, és a politikát vagy a hitet retorikává silányították. Mások elfelejtették az egyszerűséget, és kívülről hoznak be valami olyan racionalitást, amely idegen az emberektől” (232).

A cél semmi esetre sem az eszme kiiktatása, hiszen annak magasztos küldetése van: „a valóság megragadása, megértése és irányítása” (232). Sokkal inkább vissza kell vezetni a fogalmi gondolkodást ahhoz a valóságálapzathoz, amelyből erejét, frissességét és hitelességét merítheti.

Ezen a ponton újfent van krisztológiai megokolása az ilyen magatartásnak: ez nem más, mint a megtestesülés misztériuma. Az inkarnációs elvvel kapcsolatban a pápa az első János-levélnek a lelkek megkülönböztetésére vonatkozó részét idézi – „Az Istentől származó lelket erről ismeritek fel: minden lélek, amely vallja, hogy Jézus Krisztus testben jött el, Istentől van” (1Jn 4,2) (lásd 233) –, ezzel mintegy rejtett, mégis észreveendő kaput nyitva egy másik, számára kedves téma: a megkülönböztetés felé. Az eszmének, az igének a valósághoz, az élethez kötése ily módon elvárás nemcsak az emberi és közösségi élet feszültségei közepette, de a hit megélése, a vallásosság helyes gyakorlata terén is. Olyan tematika ez, amely rendkívüli jelentőségre tett szert a 2016-ban megjelent, *Amoris laetitia* kezdetű szinódus utáni apostoli buzdításban. Ennek kritikus és nemegyszer ellenséges fogadtatása nem egy katolikus körben annak bizonyítéka, hogy az eszme és a valóság viszonyának tisztázása és rendezése olyan hatalmas kihívás, amellyel újra és újra meg kell küzdenünk, hisz – úgy tűnik – van egyházi közegünkben valamiféle legyűrhetetlen erejű kísértés és hajlam a valóságtól elszakadó izmusok bálványozására.

Az egész több, mint a rész

A tematika felvetése, a globalizmus és a lokalizmus feszültsége (234) nem idegen korunk jelentős vitáitól. Ferenc pápa – tőle megszokott módon – eleven és közérthető képekkel írja le, mi történik, ha egyik vagy másik véglet válik kizárólagossá. A „globalizált univerzalizmusban” élők olyanok, mint akik egy száguldó vonat ablakából csodálják „tátott szájjal” az elsuhanó tájakat, ám valójában már elszakadtak a valóságtól. A lokalizáltságukba süppedők pedig „néprajzi múzeummá” változtatják a világukat, ahol magukba zárkózva remetéskednek, s „arra vannak ítélve, hogy örökké ugyanazokat a dolgokat ismételtessék, s képtelenek engedni, hogy megszólítsa őket a tőlük különböző, s értékelni sem tudják azt a szépséget, melyet Isten határainkon kívül áraszt szét” (234). Nem nehéz felismerni, hogy immár negyedszer is a teljesség és a korlát összefüggésparjának egyfajta transzpozíciójával van dol-

gunk. Ezt megerősíti, hogy a „határ”, „lehatárolt” kifejezések többször is előfordulnak a vizsgált részben (234–237).

A helyes magatartás illusztrálására a pápa a korábban már említett térgeometriai példát hozza: „A modell nem a gömb, amely nem több a részeknél, amelyben minden pont egyenlő távolságban van a középponttól, és nincs különbség az egyes pontok között. A modell a poliéder, amely visszatükrözi minden részlegességének az összetalálkozását, amelyek megőrzik benne eredetiségüket” (236).

Ennek a ferenci vízióknak megvan a maga gyökere a klasszikus görög filozófiában, amely – Arisztotelésztől kezdve – többször is vizsgálta a *psz* (összes, minden egyes) és a *holosz* (egész, teljes) közötti különbséget. Ugyanakkor a püünkösdi misztérium, a Lélek-áradás tapasztalata is visszaköszön benne. Hiszen püünkösdi valósága jelenti a választ a kulturális, a nyelvi, a társadalmi, egyáltalán: bármilyen emberi sokféleség kérdésére. A kezdeti, teremtés-kori harmónia összetöredése, a bábéli nyelvzavarodás által kiváltott szétszakadások sora a püünkösdi nyelvcsodában gyógyul, ám nem azért, hogy az első egység újra helyreáll, és nem is úgy, hogy új uniformizálódás valósul meg az egyházban, hanem azért, hogy a Szentlélek működése kibékíti az ellentéteket, s megőrizve a sokféleséget egy elemi, Istentől fakadó ősegyeség alapján megteremti a harmonikus közösséget a különbözőségben (Panikkar, 1990; Waldenfels, 1982).

Ezzel pedig logikai és tartalmi keret alakul ki a négy elv körül: visszaérünk a teljesség kihívásához és küldetéséhez. Ferenc pápa ennek az összegző meglátásnak a példaértékű mintáját az egyházban leli fel – abban az egyházban, amely katolikus, azaz „*kataholon*”, „az egész, a teljes szerinti” identitása van. Ez azt is jelenti, hogy annak a keresztény közösségnek, amely önzonos, szükségszerűen a négy alapelv fundamentumán kell állnia. Ha képes erre, kivételes feladatot tölt be a világban: Isten országának eleven evangéliumává lesz.

„Az evangélium az egész téstát megkelesztő kovász, és hegyre épített város, amely megvilágosít minden népet. Az evangélium belső sajátossága a totalitás: nem szűnik meg jó hír lenni, amíg csak nem került meghirdetésre mindenki számára; és amíg nem teszi termékkennyé és nem gyógyítja meg a teljes embert, s amíg nem egyesít minden embert az ország asztalánál. Az egész több, mint a rész” (237).

Összegzés

A fentiekben az *Evangelii gaudium* kezdetű buzdítás negyedik fejezetében található társadalmi alapelveket vizsgáltuk meg, felmutatva teológiai és sajátosan latin-amerikai gyökereiket, s bízva abban, hogy ily módon hozzájárulhatunk e mélyen reflektáló és minden olvasót valódi megfontolásokra készítő szöveg teljesebb megértéséhez. Itt is igaz, amit általánosságban fogalmazott meg a pápa: „nem kerülhetjük el, hogy konkrétak legyünk – anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznánk –, hogy a nagy társadalmi elvek ne maradjanak pusztán általános, senkit meg nem szólító útmutatások. Le kell vonnunk a gyakorlati következtetéseket” (182). Az idő elsőbbsége, az egység győzelme, a valóság fontossága és az egész nagyobb jelentősége nem pusztán absztrakció – ezek magának az emberi és társadalmi életnek az adottságaiból fakadó szükségszerű elvek, amelyeknek érvényre kell jutniuk egyéni, közösségi és egyházi gyakorlatainkban, hisz e nélkül a közjó és a béke elérhetetlen marad.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BERGOGLIO, JORGE MARIO (PAPA FRANCESCO) (2013): *Noi come cittadini – Noi come popolo*, Città del Vaticano – Milano, Libreria Editrice Vaticana – Jaca Book.
- CELAM (1968): II. Conferencia General del Episcopado Latinoamericano: *Documentos finales de Medellín* (1968. 09. 06.), http://www.celam.org/conferencias_medellin.php (letöltve: 2021. 08. 02.).
- CELAM (1979): III. Conferencia General del Episcopado Latinoamericano: *Documentos finales de Puebla* (1979. 02. 13.), http://www.celam.org/conferencias_puebla.php (letöltve: 2021. 08. 02.).
- GUARDINI, ROMANO (1955): *Der Gegensatz – Versuche zu einer Philosophie des Lebendig-Konkreten*, Mainz, Matthias-Grünewald.
- PANIKKAR, RAMÓN (1990): *El mito del pluralismo: La Torre de Babel – Una meditación sobre la no violencia*, in PANIKKAR, RAMÓN: *Sobre el diálogo intercultural* (Aletheia 15), Salamanca, San Esteban, 15–70.
- SCANNONE, JUAN CARLOS (2019): *La teologia del popolo – Radici teologiche di papa Francesco* (BTC 194), Brescia, Queriniana.
- WALDENFELS, HANS (1982): *Von der Weltmission zur Kirche in allen Kulturen*, in GORDAN, PAULUS (szerk.): *Die Kirche Christi – Enttäuschung und Hoffnung*, Graz, Styria, 303–350.
- ZULEHNER, PAUL M. (2016): *Kifutó modell – Merre kormányozza Ferenc pápa az egyházat?*, Budapest, Egyházforum.

POPE FRANCIS' FOUR SOCIAL PRINCIPLES IN THE EXHORTATION EVANGELII GAUDIUM

Abstract

In the fourth chapter of the apostolic exhortation of Pope Francis Evangelii gaudium, he formulates four principles, “which govern mainly social coexistence and the building of a people” (no. 221). In our paper, we first examine the notion of “people” in synod and Latin American theology, and then try to map the source of these four principles, examining where they originate and how they appear in Jorge Mario Bergoglio’s thinking. In this way, we attempt to provide an interpretive framework for the four principles, thereby fostering understanding inclusion and showing that the primacy of time, the victory of unity, the importance of reality, and the greater significance of the whole are not mere abstractions – they are human and social life itself. necessary principles that must prevail in our individual, community and church practices, without which the common good and peace will remain unattainable

Keywords: people, society, public good, peace, principle

Török Csaba

Katolikus pap, teológus, egyetemi tanár